

De publieke man

Bonus vir semper tiro

De publieke man

*Dr. P.H. Ritter Jr. als cultuurbemiddelaar
in het interbellum*

ALEX RUTTEN

Hilversum
Literatoren
2018

Deze uitgave is tot stand gekomen dankzij een financiële bijdrage van de Stichting Jaap Harten Fonds.

Illustratie op p. 2: foto Dr. P.H. Ritter Jr. (ca. 1934), gemaakt door Francis Kramer (1878-1965).
Het Utrechts Archief.

Tevens verschenen als proefschrift aan de Open Universiteit.
ISBN 978-90-8704-730-6

Literatoren is een imprint van Uitgeverij Verloren

© 2018 Alex Rutten & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Siebe Bluijs, Gent

Typografie: Rombus, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

1	Inleidende beschouwingen	7
1.1	Dr. P.H. Ritter Jr. – Wie kent hem niet?	7
1.2	Een nieuw perspectief op het interbellum	14
	<i>Het standaardverhaal doorverteld</i>	14
	<i>Middlebrow Studies</i>	18
1.3	Centrale onderzoeksvraag	25
1.4	Theoretische en methodische kanttekeningen	27
	<i>Biografische illusies</i>	28
	<i>Ethos</i>	30
	<i>Opvattingen versus praktijk</i>	33
2	Het bezit van een tribune	36
	<i>Ritter als literatuurcriticus van het Utrechtsch Dagblad (1918-1940)</i>	
2.1	Inleiding	36
2.2	Ontwikkelingen in de dagbladkritiek: een panorama	42
2.3	Gemiddeld, objectief en opbouwend: Ritters programma	51
2.4	Ritters praktijk	64
	<i>‘Het goede boek in al zijn vormen en schakeeringen?’</i>	64
	<i>29 mei 1927: Ritter bespreekt De Zondaar van Alie Smeding</i>	68
2.5	Ter afsluiting: de spanning tussen objectiviteit en subjectiviteit	77
3	De opbouw van een gemeenschap	82
	<i>Ritter als docent letterkunde aan volksuniversiteiten (1922-1940)</i>	
3.1	Lusten en lasten der redeneerkunst	82
3.2	Lezingen en cursussen voor volwassenen in de negentiende eeuw	84
3.3	De eerste volksuniversiteiten	89
3.4	Het letterkundeonderwijs aan volksuniversiteiten	97
3.5	Volksuniversiteit en volkscultuur: Ritters visie	112
3.6	Ritters praktijk	118
	<i>Woensdag 22 november 1939, 20.15 uur: Ritter doceert over Ter Braak en Van Duinkerken</i>	123
3.7	Ter afsluiting: een bevlogen pedagogisch en propagandistisch project	129
4	Intermezzo	131
	<i>Een zwarte pagina, een schone kans</i>	

5	Babbel en bezinning	138
	Ritter als boekbespreker bij de AVRO (1928-1940)	
5.1	Inleiding	138
5.2	De radio als idealistisch massamedium	143
5.3	Ritters ‘Boekenhalfuurtje’	151
5.4	Ritters praktijk	163
	Rechtvaardigheid en verdoemdheid: Ritter wijst zijn luisteraars op de diepste schuilhoeken van Arthur van Schendels proza	165
	Eenzaamheid en inkeer: Ritter bespreekt Leopolds Verzamelde verzen	171
	Voor ieder wat wils: Ritter begint meerdere boeken tegelijkertijd te bespreken	175
5.5	Ter afsluiting: Ritters ambivalente verhouding tot de radio	183
6	Bemiddelaar tussen doek en boek	188
	Ritter als filminleider (1937-1940)	
6.1	Inleiding	188
6.2	De opkomst van bioscopen en hun publiek	192
6.3	Film als ‘halffabricaat’	196
6.4	Van explicateur naar filminleider: een commentaartraditie	199
	Exit de explicateur?	201
	De blijvende waarde van commentaar	206
6.5	Ritter en film	211
	Verheven reïncarnatie	216
6.6	Ritters praktijk	219
	Film en Shakespeare: geen vijandige machten	221
	Hollywood en wetenschap	225
6.7	Ter afsluiting: van ‘lage’ naar ‘hoge’ cultuur	229
7	Slotbeschouwing	231
7.1	Moegezworven, genegeerd en weggejaagd: een mislukte carrière?	231
	Het handhaven van stand	235
7.2	Het historische belang van cultuurbemiddelaars als Ritter	237
7.3	Vier pijlers, vier terreinen	240
	Beginselvast	241
	Sociaal	241
	Gemeenschappelijk	242
	Propagandistisch	243
7.4	Het einde van de ijlende reis	244
	Bronvermelding	246
	Summary	267
	Register	271
	Curriculum Vitae	276

1 Inleidende beschouwingen

Wie zich wil verdiepen in het verleden van Nederland zal oog moeten ontwikkelen voor de cultuur van het kleine gebaar, en oor moeten krijgen voor de kalme toon waarop diepe emoties naar voren werden gebracht.¹

1.1 Dr. P.H. Ritter Jr. – Wie kent hem niet?

‘De Groote Onvermijdelijke’, zo werd Dr. P.H. Ritter Jr. (1882–1962) in november 1939 omschreven in *De Groene Amsterdammer*. De redactie had namelijk een bundel met radiolezingen van hoogleraren en predikanten opengeslagen en geconstateerd dat Ritter wéér een inleiding had geschreven.² Een maand eerder sprak het *Bataviaasch Nieuwsblad* eveneens van ‘de onvermijdelijke dr. P.H. Ritter jr.’, omdat deze Utrechter ter gelegenheid van het honderdjarige jubileum van Nicolaas Beets’ *Camera Obscura* alwéér een boek had gepubliceerd. Volgens de krant was Ritter een onontkoombare scribeur ‘wiens vingervaardigheid die van wijlen Jacob van Lennep evenaart en die met goochelaarshandigheid één-twee-drie een boekje over Beets uit zijn mouw geschud heeft.’³

Wie Ritters uiteenlopende publicaties en werkzaamheden en de reacties daarop overziet, moet constateren dat het epitheton ‘onvermijdelijke’ Ritter inderdaad niet misstaat. Gedurende zijn leven was hij een bekende Nederlander die overal opdook. Weinig mensen zijn zó bedrijvig geweest op meerdere terreinen als hij. Ritter was ambtenaar in Den Haag en Zeeland, criticus, docent, hoofdredacteur van het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* (1918–1934), hoofdredacteur van meerdere literair-kritische tijdschriften, zoals *Nederlandsche Bibliographie* (1935–1940), redacteur van uiteenlopende bladen, zoals *Vox Medicorum* (1935–1938), *Het Liberale Weekblad* (1936–1940) en *Het Moderne Bedrijfsleven* (1938), journalist, jurist, mentor of tussenpersoon voor beginnende collegae, radiospreker bij de AVRO, redenaar, en schrijver van meer dan zestig afzonderlijk gepubliceerde werken, waaronder biografische portretten (bijvoorbeeld van Lodewijk van Deysel (1912), Ina Boudier-Bakker (1931)

1 Parafraze van Aerts et al. 1999, p. 7.

2 Kantekleer 1939. De desbetreffende bundel is getiteld *Weg met de staketselen: een boek voor onzen tijd* (1939).

3 Anoniem 1939. Het betreft hier Ritters publicatie *Een kapper over een professor* (Ritter Jr. 1939).

en Anton Mussert (1934)), brochures (onder meer over amusementsliteratuur, het huwelijk en persvrijheid), essayistische mijmeringen (bijvoorbeeld over het maken van reizen), historische en journalistieke studies (onder meer over de courant, de Eerste Wereldoorlog en de Nederlandse cultuurgeschiedenis), novellen, verhalenbundels en romans, zoals *Woeker. Een roman uit het ambtenaarsleven* (1934) en *Kain en Abel* (1935), en zelfhulpboekjes, zoals *Examen doen. Een behulpzame hand voor examen-slachtoffers* (1933) en *Een vergadering leiden* (1934).

Vooraf in de jaren dertig kregen steeds meer tijdgenoten van Ritter diens alomtegenwoordigheid in de gaten. Ritters reputatie groeide; hij werd een fenomeen. Collega-criticus Gerard van Eckeren (1876-1951) schreef in 1934: 'De heer Ritter is een veelzijdig man. Wie kent hem niet in een of meer zijner vele functies: als dagblad- en tijdschriftredacteur, als vulgarisator voor de Avro, als "lezer", of als schrijver over de meest uiteenlopende onderwerpen.'⁴ En toen Menno ter Braak (1902-1940) het Boekenweekgeschenk van 1935 opende, was het bijna vanzelfsprekend dat hij daarin Ritters naam aantrof: 'Natuurlijk is dr P.H. Ritter present om den lezer over de radiocritiek voor te lichten.'⁵ Ter Braak, die graag de spot dreef met uiteenlopende tegenstanders, vroeg zich af hoe de dagindeling van Ritter eruit zag. Hij kon zich 'alleen voorstellen, dat hij 's morgens, voor het opstaan in bed het boek van de week leest, tijdens het ontbijt reeds critiqueert, aan de koffie zijn democratische speech concipieert en in het bad zijn romans dicteert.'⁶ De raadselachtige, haast onmenselijk bedrijvige figuur van Ritter bleef Ter Braak en vele anderen fascineren: 'Heeft zoo iemand nog tijd om te leven? Ik bedoel nu niet eens de avonturen te leven, die in zijn romans voorkomen, want die kan men ook fantaseeren, maar: een sigaar rooken, een tukje doen, een mandarijntje pellen enzoovoorts.'⁷

De tragiek van Ritters drukbezette leven was niet dat hij geen sigaren meer kon roken – daar had hij wel degelijk nog tijd voor⁸ – maar dat zijn ongekende bedrijvigheid en groeiende bekendheid niet altijd gepaard gingen met waardering voor hem of zijn activiteiten. Ritter was namelijk regelmatig het onderwerp van roddel en achterklap, wat hem dwarszat. Naar aanleiding van de spottende 'De Groote Onvermijdelijke'-typering van *De Groene Amsterdammer*, schreef Ritter bijvoorbeeld dat hij zich zorgen maakte over zijn 'algemeene publicistische positie'. Hij wilde zich niet persoonlijk 'opdringen aan het Nederlandsche publiek', niet te veel 'brood-

4 Van Eckeren 1936.

5 Anoniem [Ter Braak] 1935.

6 Ter Braak 1937.

7 Ter Braak 1934.

8 Ritter bracht regelmatig een bezoek aan Sigarenmagazijn M. Deenik aan de Utrechtse Oudegracht. Zie voor de bonnetjes hiervan: 'Rekeningen en kwitanties', inventarisnr. XII. Archief Ritter, Universiteitsbibliotheek Utrecht. Het roken van sigaren was een van Ritters 'dagelijksche vreugden'. Hij omschreef de sigaar als 'een gezelschap', 'een getrouw levenskameraad'. Volgens Ritter bevorderde de sigaar niet alleen de geest, het humeur en de kunst, maar ook de vrede. De sigaar fungeerde namelijk als een bemiddelaar: 'Bij den eersten trek is het beginsel der overeenstemming geboren, men mag nog zoo verschillen in opvatting, men geeft zich al rookende over aan hetzelfde ritueel, men scheidt gemeenschap van levensvorm, en, wat nog meer zegt, gemeenschap van genieting.' (Ritter Jr. [1930]a, p. 20-21).

werk' doen, en ook niet in de problemen komen door zich met concurrerende organisaties te engageren.⁹

Ritters zorgen waren niet ongegrond. Met name zijn grote populariteit en werkwijze als radioboekbespreker lokten veel kritiek en spot uit, onder meer uit de hoek van het literaire tijdschrift *Forum*. Zijn radiocauserieën zouden bijvoorbeeld te toegankelijk en niet kritisch genoeg zijn. Op subtiel-respectvolle wijze werd hiervan rekenschap gegeven in de publicatie *Tijdgenoten* (1937) van mr. E. Elias en Willem van Schaik,¹⁰ waarin waardering voor Ritter werd uitgesproken, maar ook de discussies rondom zijn vele werkzaamheden werden aangekaart:

Ze kunnen alles van hem zeggen: dat hij te vriendelijk is door de radio; dat hij te veel schrijft, te veel leest, te veel redacteurschappen bekleedt, dat hij niet alles kan lezen wat hij beoordeelt en niet alles kan beoordelen wat hij leest; ze kunnen hem 'de man van Utrecht' noemen en zeggen dat hij veel te veel op zijn kerfstok neemt; maar dat deze schrijver, ethicus, politicus, journalist, radio-preker, nutslezer, rechtsgeleerde, kunstenaar niet knapper is en niet meer weet en kan (wanneer hij de tijd daarvoor heeft) dan de meeste zijner bedillers, dat kunnen ze niet van hem zeggen (wanneer ze de waarheid zeggen).¹¹

Anderen schreven minder welwillende typeringen van Ritters 'vriendelijke' radiocauserieën. E. du Perron (1899-1940) klaagde in 1939 over het peil van de radiokritiek naar aanleiding van 'een erbarmelijk knoeiersbetoog' van Ritter voor de AVRO. Volgens een ironische Du Perron had Ritter 'op onnavolgbare wijze het hoogste stadium bereikt van de kritiek: niet dat waarin boeken en schrijvers nog aan elkaars talent worden gemeten en getoetst, maar dat waarin men alleen nog maar aan de "luistervinken" heeft te verklaren wat elke schrijver zelf met zijn werk bedoeld heeft.' 'Iedereen weet', zo vervolgde Du Perron, 'dat over literatuur spreken voor de radio een lager peil, lagere maatstaven vereist, dan over literatuur schrijven zelfs in een provinciale courant.'¹² Hier werd niet alleen Ritters radiowerk bekritiseerd, maar ook een toespeling gemaakt op zijn wekelijkse recensies voor het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*. Beide werden weggezet als onvolwaardige recensievormen die het predicaat 'kritiek' niet verdienden. Ter Braak zette op zijn beurt de 'alomtegenwoordige Ritter van de Avro-toeter' weg als 'de apologeet van het gemiddelde',¹³ omdat hij niet alleen 'literair zeer goede' boeken, maar ook 'middelmatiger boeken' besprak. Volgens Ritter hadden tijdgenoten als Du Perron en Ter Braak zijn 'wijze van boekenbehandeling zeer euvel geduid'.¹⁴

Na Ritters dood in 1962 klonken eveneens kritische geluiden en kwamen andere

9 Brief Ritter aan S. Troeder, 6 december 1939. Archief Ritter, Universiteitsbibliotheek Utrecht.

10 In dit boek worden zeventig destijds bekende personen beschreven en geïllustreerd. Vier letterkundigen zijn erin opgenomen: Ina Boudier-Bakker, A.M. de Jong, Bernard Shaw en Ritter.

11 Van Schaik & Elias 1937, ongepagineerd.

12 Geciteerd naar Van Herpen 1982a, p. 147.

13 Ter Braak 1936a.

14 Geciteerd naar Van Herpen 1982a, p. 170.

anekdotes aan het licht, bijvoorbeeld over zijn financiële beslommeringen. Recente-lijk typeerde Tessel Pollmann in *Mussert & Co* (2012) Ritter nog als ‘een man met aanzien, die graag geld uitgaf.’¹⁵ Dit werd dertig jaar eerder ook al naar voren gebracht door Adriaan van Dis in een omvangrijk krantenartikel over Ritter voor de *NRC*. Van Dis haalde daar de volgende herinneringen van Anton Koolhaas aan:

Hij had vele dwaze denkbeelden, maar hij was een galante gentleman. Hij liep niet door het redactielokaal, hij schreed. Soms toonde hij een aristocratische zelfbeheersing, dan kon hij weer verschrikkelijk driftig zijn. Ik heb hem weleens woedend de kamer van de buitenlandredacteur zien bestormen terwijl deze zich met een schaar verdedigde. Hij wou leven als grand seigneur maar hij had er de middelen niet voor. Hij had nooit geld, dat puzzelde heel Utrecht.¹⁶

Ritter was inderdaad een man die relatief veel geld uitgaf en schulden had.¹⁷ In combinatie met zijn positieve boekbesprekingen voor de *AVRO*, leidde dit gegeven tot discussies over zijn vermeende corruptie en omkoopbaarheid. Uitgever Geert van Oorschoot (1909-1987) noemde Ritter ‘een hele gecompliceerde, vreemde, vrijzinnige figuur. Hij was eigenlijk heel intelligent, maar corrupt tot in zijn nieren.’¹⁸ Ritter kon van standpunt wisselen, zo ging het verhaal, al naar gelang de wensen van de auteur of uitgever. Het meest bekend is de apocriefe anekdote over een vijftentwintigguldenbiljet dat bewust in een recensie-exemplaar zou zijn verstoppt. Deze anekdote keert in postume publicaties over Ritter telkens terug. Hans van Straten was in de jaren zeventig de eerste die hem neerpende. In een hyperbolische notitie over de in zijn ogen blijkbaar tergende langdradigheid van Ritters radiolezingen, noteerde Van Straten in het eerste cahier van *De omgevallen boekenkast*:

Het schijnt dat dr. P.H. Ritter Jr, wiens zondagmiddagcauserieën voor de radio zoveel luisteraars tot zelfmoord hebben gedreven, toch niet geheel van humor was verstoken. Een debuterend romancier stuurde hem zijn boek met, tussen de bladzijden verstoppt, een briefje van f 25. Die middag kraaide Ritter door de ether: ‘Reeds het openslaan van dit boek was mij een wáár genoegen.’¹⁹

Bovenstaande verhalen zijn onderdeel van het spanningsveld waarin Ritter zich tot op de dag van vandaag bevindt. Zijn bedrijvigheid en (voormalige) beroemdheid lijken omgekeerd evenredig te zijn aan ‘officiële’ erkenning en waardering, wat deels

¹⁵ Pollmann 2012, p. 69.

¹⁶ Van Dis 1982.

¹⁷ Ritters oudste zoon Rutger schreef in zijn memoires over zijn ouders: ‘Men kan niet zeggen dat ons gezinsleven altijd rustig en harmonisch was. Hoewel mijn ouders elkaar begrepen, geestelijk contact hadden en veel van elkaar hielden, waren er toch nogal eens scènes, die meestal voortkwamen uit onenigheid over geldelijke aangelegenheden. Mijn vader was een man van grote lijnen en een royale levensstijl en “viel niet over een cent”.’ (Ritter 1990, p. 24). Zie verder de uiteenlopende financiële correspondenties en documenten in het Archief Ritter, Universiteitsbibliotheek Utrecht.

¹⁸ Brands 1975, p. 7. Zie ook Van Oorschoot 2003, p. 298.

¹⁹ Van Straten 1977, p. 34. Dit citaat werd herdrukt in Van Straten 1987. Van Straten publiceerde deze anekdote al in 1973, maar dan zonder de vermeende zelfmoordstimulering. Zie hiervoor Van Straten 1973, p. 99.

verklaard kan worden vanuit de in twintigste-eeuwse literaire kringen veel voorkomende overtuiging dat een al te grote populariteit niet samen kan gaan met voor ‘De Literatuur’ écht waardevolle wapenfeiten. Dit gebrek aan erkenning en waardering manifesteert zich niet alleen in de anekdotes over en kritiek op Ritter, maar ook in zijn langdurige afwezigheid in literatuurgeschiedenissen. Het valt op dat Ritter niet of nauwelijks voorkomt in de geschiedenisboeken over de literatuur uit de periode waarin hij werkzaam was. Reeds in zijn eigen tijd werd dit al opgemerkt, bijvoorbeeld door Ter Braak. Toen hij W.L.M.E. van Leeuwens literatuurgeschiedenis *Drift en bezinning* (1936) las, maar in dat boek een keer niet iets van of over Ritter tegenkwam, reageerde hij verbaasd: ‘[W]aarom zwijgt Van Leeuwen over het bestaan van een zekeren dr Ritter? Ook als deze niet de schrijver van *Kain en Abel* was, zou hij een van de verleidelijkste figuren moeten zijn voor den historicus van een stuk Nederlandsch letterkundig leven, al was het alleen maar om te ontmantelen.’²⁰

Van Leeuwen was niet de enige literatuurhistoricus die Ritter bewust of onbewust niet behandelde in zijn literatuurgeschiedenis.²¹ Voor iemand die ooit onvermijdelijk was, óók in de literaire wereld, ontbreekt Ritters naam opvallend vaak in literatuurgeschiedenissen. In nog steeds veelgebruikte handboeken als *Ton Anbeeks Geschiedenis van de literatuur in Nederland, 1885-1985* (1990) en *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* (1993) wordt Ritter niet genoemd.²² Ritters afwezigheid in deze boeken is niet uitzonderlijk: in de tussen het einde van de Tweede Wereldoorlog en de millenniumwisseling nieuw verschenen literatuurgeschiedenissen valt zijn naam maar éénmaal in de lopende tekst.²³ Dit gebeurt in het boek *Het literaire leven in de twintigste eeuw* (1988), waarin Anbeek en Jaap Goedegebuure wijzen op ‘de burgerlijk-liberale literator P.H. Ritter jr.’, een in de jaren dertig ‘vooraanstaand criticus’, die bij het reilen en zeilen van de dagbladpers en verschillende polemieken betrokken was.²⁴

Incidenteel wordt Ritter genoemd in nationale cultuurgeschiedenissen. Zijn naam komt voor in H. van Galen Lasts hoofdstuk ‘Het cultureel-maatschappelijke leven 1918-1940’ uit de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. In de aldaar opgenomen typering van Ritter resoneren de klachten van Du Perron en Ter Braak:

Zowel de bekende literaire radiocriticus van de AVRO, dr P.H. Ritter jr., als A.M. de Jong in *Het Volk*, geloofden de literatuur en de cultuur te dienen door het publiek de voorlichting te geven die het verlangde. Het was een paternalistische houding die het probleem van de kwaliteit, het eerste probleem in culturele aangelegenheden, verdoezelde.²⁵

20 Ter Braak 1936b.

21 In de tweede druk van *Drift en bezinning* wordt Ritter overigens wél genoemd (Van Leeuwen 1950). Zie over deze kwestie Van Herpen 2009, p. 309-311.

22 Vgl. Anbeek 1999, Schenkeveld-van der Dussen et al. 1993.

23 In Ruiten & Smulders 1996, Kaashoek & Schouw 1990, Dautzenberg 1989, Smulders 1987 en Stuiveling 1958 wordt Ritter niet genoemd. Zijn naam ontbreekt ook in *Bibliopolis*, de elektronische nationale geschiedenis van het gedrukte boek in Nederland (raadpleegbaar via: www.bibliopolis.nl). Ritters naam komt wel meermalen voor in de voetnoten van Knuvelers bekende literatuurgeschiedenis (Knuveler 1976).

24 Anbeek & Goedegebuure 1988, p. 35, 44.

25 Van Galen Last 1979, p. 307-308.

Het is niet vreemd dat Ritter in studies naar ‘het literaire leven’ en ‘het cultureel-maatschappelijke leven’ meer aandacht krijgt dan in andere, primair op literaire werken gerichte literatuurgeschiedenissen. De historische relevantie van Ritters uiteenlopende werkzaamheden valt namelijk extra op wanneer men een breed perspectief hanteert. Sinds het begin van de eenentwintigste eeuw zijn er meer literair-historische overzichten verschenen die infrastructurele en sociaal-culturele factoren in acht nemen. Het gevolg daarvan is dat Ritter steeds vaker genoemd wordt.

Erica van Boven en Mary Kemperink verwijzen in 2006 in een paragraaf over ‘Veranderingen in het culturele leven’ naar ‘de bekende literaire causerieën van dr. P.H. Ritter jr. (1882-1962) op de radio’.²⁶ Koen Rymenants verwijst in zijn literatuurgeschiedenis van het interbellum in de paragraaf ‘De literaire infrastructuur van het interbellum’ eveneens naar ‘gesproken recensies’ die Ritter voor de AVRO verzorgde.²⁷ En ook in *Bloed en rozen: Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1900-1945* (2015) van Jacqueline Bel, een boek dat nadrukkelijk vertrekt vanuit een breed cultuurhistorisch en ‘polyperspectivisch’ uitgangspunt,²⁸ ontbreekt Ritter niet. Twee keer wordt hij kort getypeerd. Op pagina 885 wordt hij ‘de journalist dr. P.H. Ritter, die jarenlang letterkundige radioprogramma’s had verzorgd’ genoemd, terwijl hij eerder in het boek, op pagina 793, beschreven wordt als ‘P.H. Ritter, die in de jaren dertig bekendheid genoot als radio-interviewer’.²⁹

Deze laatste typering is wat misleidend, want Ritter genoot vooral bekendheid als radio-(boekbe)spreker. Hij hield voor zover bekend maar een paar radio-interviews. Wel interviewde hij tientallen malen schrijvers voor kranten en tijdschriften.³⁰ Opvallender is dat de auteur van *Bloed en rozen* de behoefte voelt om de stijl van Ritters interview met Johan Huizinga subjectief te duiden: volgens Bel sprak Ritter ‘bijna in gewijde, hier en daar kruiperige bewoordingen’ over Huizinga.³¹ Nergens in *Bloed en rozen* wordt Ritter zelf uitgelicht: hij wordt alleen aangehaald omdat hij iets over een blijkbaar voor de cultuur- en literatuurgeschiedenis belangrijkere of interessantere figuur als Huizinga te vertellen had.

Ritter lijkt tot op de dag van vandaag kritische waardeoordelen uit te lokken. Hij is blijkbaar, zoals Ter Braak schreef, inderdaad een verleidelijke figuur om te ‘ontmantelen’. De beschrijvingen van Ritter in cultuur- en literatuurgeschiedenissen zijn vaak erg onvolledig en soms normatief. In bovenstaande werken wordt hij – met uitzondering van *Het literaire leven in de twintigste eeuw* (1988) – telkens vooral aangehaald vanwege zijn werk voor de AVRO, terwijl hij zoals gezegd op veel meer terreinen werkzaam is geweest. Uit deze observatie zouden we kunnen opmaken dat Ritter minder heeft betekend voor de literatuurgeschiedenis dan bijvoorbeeld voor de geschiedenis van de radio. Niets is minder waar. Het zou bovendien een misvat-

26 Van Boven & Kemperink 2006, p. 163.

27 Rymenants 2012, p. 231.

28 Vgl. Bel 2015, p. 24-27.

29 Bel 2015, p. 793 en 885. Ook op p. 220, 642 en 780 wordt Ritter kort genoemd.

30 Vgl. Van Herpen 2009, p. 250-255.

31 Bel 2015, p. 793.

ting zijn om de geschiedenis van de literatuur te beperken tot papieren media als boeken en tijdschriften.³²

Dat Ritter wel degelijk van betekenis is geweest voor de Nederlandse cultuur en literatuur, blijkt uit de afzonderlijke publicaties die er over hem zijn verschenen. Jan J. van Herpen (1920–2008), die zich decennialang met Ritter bezig heeft gehouden, gaf diverse correspondenties van Ritter uit en publiceerde over hem.³³ Zijn verdienstelijke werk bleef echter hoofdzakelijk archiverisch en documentair. Zijn postuum door Flanor gepubliceerde *Met bestendig jeukende pen. Documentair Klein Memoriaal over leven en werk van dr. P.H. Ritter Jr. (1882–1962)* noemde hij zelf ‘geen echte biografie, maar een documentaire op thema’s’.³⁴ Voortbordurend op Van Herpens werk schreef Merijn de Boer een omvangrijke masterscriptie over Ritters relaties met uitgeverijen, die resulteerde in twee artikelen voor *De Parelduiker*.³⁵ Mathijs Sanders schreef twee artikelen, een over Ritter, en een ander, samen met Erica van Boven, over de polemiek tussen Ritter en Ter Braak.³⁶ En in Jeroen Dera’s proefschrift wordt Ritters radiopraktijk belicht in de context van de opkomst van literaire rubrieken in de beginjaren van de verschillende radio-omroepen.³⁷

Deze studie levert een bijdrage aan de groeiende wetenschappelijke aandacht voor Ritters werkzaamheden en aan onze kennis van het functioneren van literatuur in de Nederlandse cultuur en samenleving aan het begin van de twintigste eeuw. Ik onderzoek een aantal aspecten van Ritters werkzame leven, die belicht worden in het spanningsveld van het interbellum. Ook al was de retoriek tot nu toe wellicht wat apologetisch van aard, toch wil ik hier geen pleidooi houden voor een ereplaats voor Ritter in het mausoleum van ‘onterecht vergeten’ figuren uit de Nederlandse letteren. Wat ik hier heb willen benadrukken is dat het opmerkelijk is dat Ritter lange tijd weinig tot geen serieuze aandacht heeft gekregen, terwijl de feiten laten zien dat hij zeer bedrijvig, bekend en invloedrijk is geweest. Die feiten rechtvaardigen naar mijn mening, los van persoonlijke fascinaties of antipathieën, een uitgebreide academische studie naar zijn werkzaamheden. Hij heeft klaarblijkelijk veel betekend voor de Nederlandse cultuur en literatuur, zoals deze studie ook zal bevestigen.

Zij die hem helemaal niet willen kennen of niet zo erg mogen, kunnen opgelucht ademen, want dit boek gaat niet uitsluitend over Ritter. Ik laat namelijk niet alleen zien welke (visie op) cultuur en literatuur Ritter probeerde over te dragen aan een zo groot mogelijk publiek, maar ook hoe hij daarbij gebruikmaakte van de opkomst van verschillende media en organisaties: de krant, volksuniversiteiten, de radio en film/bioscopen. Deze media en organisaties worden niet vanzelfsprekend tot

³² Zoals recentelijk ook door Jeroen Dera is aangetoond in zijn proefschrift, waarin hij heeft laten zien dat de radio en de televisie belangrijke platforms zijn (geweest) voor literatuurkritiek (Dera 2017).

³³ Zie Vaartjes 2010a voor meer informatie over Van Herpens leven.

³⁴ Brief Van Herpen aan Willem Huberts, 9 september 2003. Privécollectie Willem Huberts, Nijmegen.

³⁵ De Boer 2010, 2008 en 2006.

³⁶ Sanders 2012, Van Boven & Sanders 2011.

³⁷ Dera 2017.

de geschiedenis van de literatuur gerekend en zijn tot voor kort niet of slechts beperkt bestudeerd vanuit een literair-historisch perspectief. Via een contextgerichte benadering wil ik in dit proefschrift inzichtelijk maken welke nieuwe mogelijkheden deze media en organisaties in het interbellum boden voor Ritter en andere culturbemiddelaars en literatoren, wat ze betekenden voor de verspreiding van literatuur, welke discussies ze teweegbrachten en wat voor soort publiek ze bereikten.

In het vervolg van deze inleidende beschouwingen licht ik nader toe waarom ik een proefschrift over Dr. P.H. Ritter Jr. en het interbellum heb geschreven en hoe ik dat heb aangepakt. Die toelichting moet beginnen bij de periode die object van onderzoek is, het interbellum, en hoe daarnaar vanuit recent onderzoek wordt gekeken. Het nieuwe perspectief op die periode dat door *Middlebrow Studies* geboden wordt, is namelijk de directe aanleiding van en inspiratiebron voor deze studie geweest.

1.2 Een nieuw perspectief op het interbellum

Terwijl Ritter bijna niet in twintigste-eeuwse literatuurgeschiedenissen vermeld staat, wordt zijn collega Menno ter Braak vrijwel altijd aangehaald als een gezaghebbende figuur. Dit terwijl Ter Braak weliswaar meer gezag en status had in de literaire wereld, maar zeker minder bekend en populair was bij een breed publiek dan Ritter. Aan het einde van de eeuw maakte Gé Vaartjes de balans op en concludeerde: ‘De geluiden van Ter Braak, Du Perron en hun geestverwanten hebben [...] veel en uitvoerig geklonken in studies, beschouwingen en handboeken – hun slachtoffers en opponenten kwamen, ook in latere beschrijvingen en analyses van die periode, aanzienlijk minder aan bod.’³⁸ Hoe komt dit eigenlijk? En wat staat er wel en niet in de literatuurgeschiedenissen die de periode van het interbellum behandelen?

Het standaardverhaal doorverteld

Volgens Thomas Vaessens is de geschiedenis van de moderniteit veelvuldig gepresenteerd als ‘een logisch-chronologische reeks van literaire conventieveranderingen, veroorzaakt door “bewegingen” of “stromingen”’, waarin noties als ‘innovatie’, ‘oorspronkelijkheid’ en ‘vernieuwing’ centraal staan.³⁹ Generaties en genres worden gegroepeerd en tegen elkaar afgezet. Breuk en vooruitgang bepalen het verloop van de geschiedenis: het verwerpen van oude literaturen en literatuuropvattingen leidt telkens tot nieuwe. De verhalen die aldus verteld worden zijn doorgaans gevuld met programmatische uitspraken van auteurs en critici, manifesten en po-

³⁸ Vaartjes 1999, p. 244.

³⁹ Vaessens 2013, p. 10. Zie ook Underwood 2013, die onder meer laat zien hoe in de twintigste eeuw de literatuurstudie steeds meer vertrouwd raakt met ‘[t]he model of historical cultivation that emphasized discontinuity and contrast’ (Underwood 2013, p. 5).